

امیل دورکم

درس‌های جامعه‌شناسی

▪ ▪ فیزیک اخلاقیات و حقوق ▪ ▪

(بوردو، ۱۹۰۰-۱۸۹۰)

ترجمه سید جمال‌الدین موسوی

فهرست مطالب

۹	دیباچهٔ چاپ اول
۱۳	پیش‌گفتار
۴۷	درس اول: اخلاق حرفه‌ای
۶۳	درس دوم: اخلاق حرفه‌ای (دنباله)
۸۱	درس سوم: اخلاق حرفه‌ای (پایان)
۹۹	درس چهارم: اخلاق مدنی تعریف دولت
۱۱۷	درس پنجم: اخلاق مدنی (دنباله) روابط دولت و فرد
۱۲۹	درس ششم: اخلاق مدنی (دنباله) دولت و فرد. وطن
۱۴۳	درس هفتم: اخلاق مدنی (دنباله) شکل‌های دولت. دموکراسی
۱۵۵	درس هشتم: اخلاق مدنی (دنباله) شکل‌های دولت. دموکراسی
۱۷۱	درس نهم: اخلاق مدنی (پایان) شکل‌های دولت. دموکراسی
۱۸۵	درس دهم: تکالیف عمومی مستقل از هر گروه‌بندی اجتماعی آدم‌کشی
۱۹۹	درس یازدهم: قاعدهٔ منع تجاوز به مالکیت
۲۱۳	درس دوازدهم: حق مالکیت (دنباله)
۲۲۹	درس سیزدهم: حق مالکیت (دنباله)

- ۲۴۷ درس چهاردهم: حق مالکیت (دنباله)
- ۲۶۳ درس پانزدهم: حقوق قراردادی
- ۲۷۹ درس شانزدهم: اخلاق قراردادی (دنباله)
- ۲۹۵ درس هفدهم: حقوق قراردادی (پایان)
- ۳۱۱ درس هجدهم: اخلاق قراردادی (پایان)

درس اول

اخلاق حرفه‌ای^۱

موضوع فیزیک اخلاقیات^۲ و حقوق مطالعه امور اخلاقی و قضایی^۳ است. این امور شامل قواعد^۴ رفتار^۵ مجاز^۶ است. مسئله‌ای که برای این علم مطرح است تحقیق درباره این است که:

۱. این قواعد به لحاظ تاریخی چگونه به وجود آمده‌اند، یعنی عللی که موجب پیدایی آن‌ها بوده‌اند کدام‌اند و هدف‌های مفیدی که تحقق می‌بخشند، چیستند.

۲. چگونگی کارکرد این قواعد در جامعه، یعنی شیوه اجرای آن‌ها در جامعه به وسیله افراد چیستند.

نکته دیگری که در واقع باید از خود بپرسیم این است که مفهوم کنونی مالکیت در ذهن ما چگونه شکل گرفته و در نتیجه، بزه^۷ بودن دزدی در شرایطی که قانون مقرر کرده، از کجا آمده است. موضوع دیگر تعیین این

1. moral professionnelle

2. moeurs

3. juridiques

4. règles

5. conduite

6. sanctionnée ، مصوب، دارای ضمانت اجرا.

7. crime

با استعمال نابه‌جا و افراطی کلمه، می‌گویند کیفر پُرخوری بیماری است، یا کیفر تنبلی داوطلبِ آزمون ناکامی در امتحان است. درست است که کیفر نتیجه عمل است، اما نتیجه‌ای که پیامد خود عمل نیست، بلکه پیامد مطابقت یا عدم مطابقت آن با قواعد رفتاری از پیش مقرر است. دزدی مجازات می‌شود و این مجازات یک کیفر است. اما این کیفر به این دلیل نیست که دزدی عبارت است از فلان و بهمان عمل مادی؛ واکنش سرکوبگرانه‌ای که حق مالکیت را تثبیت می‌کند، به‌تمامی از آن رو لازم است که دزدی، یعنی سوء قصد علیه مالکیت دیگری، ممنوع است. دزدی فقط به این دلیل مجازات دارد که منع قانونی دارد. جامعه‌ای را فرض کنیم که از مالکیت، تصویری متفاوت با تصور ما داشته باشد، و اعمال بسیاری که امروزه دزدی به‌شمار می‌روند و لذا مجازات دارند، این خصلت خود را از دست بدهند و دیگر مجازات نشوند. پس کیفر جزء طبیعت ذاتی عمل محسوب نمی‌شود، زیرا می‌تواند از میان برود، حال آن‌که عمل همان عمل است. کیفر بستگی تام به رابطه عمل با قاعده‌ای دارد که آن را مجاز یا ممنوع می‌شمارد. و به همین دلیل است که تمام قواعد حقوق و اخلاق براساس آن تعریف می‌شوند.

بدین‌قرار، از آن‌جا که کیفر عنصر اصلی هر نوع قاعده اخلاقی است، طبیعتاً باید اولین موضوع تحقیق ما باشد. به همین دلیل اولین بخش این درس‌ها به نظریه‌ای درباره کیفرها اختصاص داده شده است. ما انواع کیفرها را از هم تمیز داده‌ایم: جزائی، اخلاقی، مدنی – و به جست‌وجوی منشأ مشترک‌شان و چگونگی متفاوت شدن‌شان با عزیمت از این منشأ مشترک پرداختیم. این مطالعه کیفرها مستقل از هرگونه توجه نسبت به خود قواعد انجام گرفته است. اما پس از انتزاع ویژگی مشترک آن‌ها، باید به خود قواعد می‌پرداختیم. این همان بخش اصلی و مرکزی علم است.

حال می‌پردازیم به خود قواعد که بر دو گونه‌اند. برخی از آن‌ها در مورد همه مردمان بی‌استثنا به‌کار می‌روند. این قواعد را چه در مورد هر یک از خودمان در نظر بگیریم و چه در مورد دیگران، به‌طورکلی مربوط به انسان

است که چه شرایطی موجب می‌شوند که قانون حمایت از حق مالکیت کم‌ویش خوب رعایت شود، یعنی چطور می‌شود که در جوامع، دزد کم‌ویش وجود دارد. اما هرچند این دو نوع مسئله از هم متمایزند، نمی‌توان آن‌ها را در تحقیق از هم جدا کرد، زیرا به‌گونه‌ای تنگاتنگ به هم پیوسته‌اند. عللی که منجر به برقراری این قاعده می‌شود و عللی که موجب حاکمیت آن بر وجدان‌های تقریباً پُرشمار می‌شود، بی‌آن‌که یکسان باشند، ماهیتاً عبارت‌اند از کنترل متقابل و توضیح متقابل. بنابراین مسئله پیدایی و طرز عمل [آن قاعده] به نظم تحقیق مربوط است. به همین دلیل است که ابزارهای روشی که در فیزیک اخلاقیات و حقوق به‌کار گرفته می‌شوند، دو نوع‌اند: از یک سو تاریخ و قوم‌نگاری^۱ مقایسه‌ای که ما را برای شناخت منشأ شکل‌گیری قانون یاری می‌دهند و عناصر سازنده ناپیوسته را که به‌تدریج به هم می‌پیوندند، به ما نشان می‌دهند. در مرحله دوم، آمار مقایسه‌ای به ما امکان می‌دهد که میزان اختیار و اجازه نسبی‌ای را که این قاعده به وجدان‌های فردی بخشیده است، بسنجیم و عللی که با تغییرات‌شان این اختیار نیز تغییر می‌کند، کشف کنیم. البته ما در حال حاضر در موقعیتی نیستیم که هر مسئله اخلاقی را از هر دو دیدگاه مورد بحث قرار دهیم، زیرا در غالب موارد اطلاعات آماری لازم را در اختیار نداریم. ولی مهم است که یادآوری کنیم یک علم کامل باید هر دو مسئله را مطرح کند.

با مشخص شدن موضوع تحقیق بدین‌ترتیب، تقسیمات علم هم معین می‌شوند. امور اخلاقی و قضایی – که از این پس آن‌ها را به اختصار امور اخلاقی می‌نامیم – شامل قواعد رفتاری مجاز خواهند بود، بنابراین امر مجاز مشخصه عمومی همه این نوع امور است. در میان امور انسانی هیچ واقعیت دیگری چنین ویژگی‌ای را نشان نمی‌دهد. زیرا بنا بر تعریفی که به‌دست دادیم کیفر نه هر نتیجه‌ای است که عمل آدمی خودبه‌خود به‌بار بیاورد، مثل وقتی که

1. ethnographie